

Kläder som andas, kroppar som formges: kroppskonstruktioner, genus och sportmode

Magdalena Petersson

Magdalena.Petersson@cfk.gu.se

Centrum för konsumentvetenskap och Etnologiska institutionen
Göteborgs universitet

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.*

Abstract

Breathing Clothes, Designing Bodies: Body, Gender, and Sports Fashion.

The aim of this article is to discuss how the body is constructed in relation to the way it is dressed, particularly how the fit body is constructed through sports fashion. Training consumers have been interviewed about the principles that form the way they dress when they visit their fitness centre, how they combine aesthetics and function and what parts of their bodies they like to expose and conceal. Technological innovations that enhance performances e.g. through breathing fabrics or supporting tops characterise sports fashion and are intertwined with perceptions of ideal bodies. The functions of clothes and fabrics are prerequisites for particular training forms and movement of bodies and the article shows that the informants think of their training as dependent upon “technological support” from fashion. Special attention is being paid to Lycra for its abilities to get bodies into shape and its role in constructions of gender. With inspiration from Donna Haraway, sports clothes are understood as inseparable from the fit body, and hence make us all into fashion cyborgs.

Även publicerat i *Kulturella Perspektiv Svensk etnologisk tidskrift* 14(3) 2005.

Kläder som andas, kroppar som formges: kroppskonstruktioner, genus och sportmode

Fråga: Jag har fett på magen, och allra mest kring nedre delen av den, som jag skulle vilja få bort. Jag väger 52 kilo och är 163 centimeter lång så vikten är det väl inget fel på men ändå har jag mage.

Svar: Det extra underhuds fett på magen är inte så lätt att få bukt med. En helt platt mage med synliga muskler kräver både hård träning och sträng diet och det är inte att rekommendera. Men att få en lite plattare, mer vältränad mage är ett rimligt mål. Man kan inte punktförbränna fett, utan vad som krävs är en bra konditionsträning i kombination med styrketräning. Konditionen bör vara ganska lågintensiv (omkring 60 procent av din maxpuls) och pågå under längre tid, 60-90 minuter. Detta kan du göra två dagar i veckan. Situps i olika former och bålstabiliserande övningar är bra för magen. De kan du göra hemma och vi publicerar regelbundet sådana övningar i *Kropp & Hälsa*. Kör magträningen två, max tre dagar i veckan. För att få balans i överkroppen bör du även träna din

rygg. Det är bra för kroppen att ha en stark muskel**korsett**.
(Ur Aftonbladet frågespalt om Kropp och hälsa, 21 feb 2005)

Många kvinnor ha så försvagade muskler, att de skulle icke orka hålla sig raka, om de icke hade **korsetten**, som hölle dem uppe. Utan den sjunka de ihop som en oformlig massa, de sätta sig, som om de svällde ut i det oändliga, som om de med trycket av sin gestalt och sina sätesmuskler skulle kunna sjunka genom ett par våningar. --- Bland de dåliga vanor, som kvinnorna lagt sig till med under inflytande av kulturen är bristen på hållning en av dem, som medföra de allvarligaste följder (Stabell 1922, s 29–30).

Citaten är hämtade ur Aftonbladet 2005 samt ur gymnastikinstruktören Halldis Stabells bok *Hälsa och skönhet genom kroppskultur* från 1922. Exemplet illustrerar hur klädteknologier (korsetten) historiskt format och förändrat kroppen, såväl som att den korsetterade kroppen delvis lever kvar som ideal. Elektronisk övervakning av kroppen (hur vet man annars sin maxpuls?) har ersatt det som tidigare åstadkoms med ett plagg och den flytande massan har omvandlats till en kemisk, enzymspäckad, tekniskt övervakad och nedbrytbar kropp som kan monteras ned i olika muskler. Halldis Stabell ansåg att korsetten blev överflödigt om man själv byggde upp sina inre muskler, utan korsett skulle kroppen kunna flöda fritt. Men vart tog den fria kroppen vägen och var den någonsin ett ideal? Kan kroppen verkligen ersätta ett plagg? Nya tekniker och material skapar effekter på och i kroppen och gör, liksom korsetten, att den (förhoppningsvis) betar sig på rätt sätt. Kläder och mode både skapar och disciplinerar kroppen såväl som förhöjer dess prestation och överskrider dess gränser (Wilson & Entwistle 2001). Men hur tänker människor när de kläder sig inför träning och hur kombineras estetik och funktion? Vilka delar av kroppen ska synas och vilka ska döljas? Syftet med denna artikel är att diskutera hur kroppen framställs och konstrueras genom de sätt den kläds på. Vilken betydelse har tajta kläder av material som andas för hur kroppsideal konstrueras och har träningslokaler ett genus?

Idrottskläder är det område där den tekniska utvecklingen av det kommersiella modet nått längst. Kläder för sportaktiviteter ska vara sköna och funktionella, de ska stödja och prestera, de ska också visualisera kropps- och hälsoideal. De är, i alla fall för kvinnor, ofta kropps nära, tajta och figursydda. Kroppens rörelser möjliggörs, begränsas och formas av material och snitt och plaggen förväntas förhöja bärarens fysiska prestationer. Materialen svetts, håller in kroppen och formar den till rätt modell. Teknikaliseringen av sportkläder, där materialen andas och kanaliserar dåligt lukt karaktäriserar sportaffärernas utbud. Samtidigt finns det en motsats trend där träningskläder mer och mer liknar vanliga plagg och influenser på gatusåväl som exklusivt mode har ökat. Det mest välkända exemplet på teknikaliseringen av sportkläder är kanske Speedos *Fastskin* (tävlingssimdräkt) och de kontroverser den väckte i samband med OS 2000 (Craik 2005). Simdräkten, som täcker hela kroppen, uppges av tillverkarna vara influerad av hajskinn. Den sägs strömlinjeforma kroppens siluett, skära ner motståndet i vattnet och kontrollera kroppsliga avvikelser för maximal prestation (O'Mahony and Braddock 2002:119–24, Craik 2005:169) I *Fastskin*-debatten illustreras hur gränser mellan kropp och kläder förskjuts och omkonstrueras. Det är inte givet vad som är ett plagg och vad som är ett tekniskt hjälpmedel. Materialen andas inte bara utan de utför en mängd funktioner och ibland blir dessa funktioner så påtagliga att de överskrider reglerna för vad som tillåts inom tävlingar.

Studien bygger på empiri från gymkedjan Sats och observationer och intervjuer med tränande konsumenter. Sats är en ny typ av träningscenter som under ett par år blivit marknadsledande i Sverige. Det är uppbyggt som (och kallas för) en *Sports Club*. För 400–500 kronor i månaden blir man medlem i klubben och har sedan fri tillgång till alla aktiviteter. Träningen

är indelad i tre områden, gruppträning (med instruktör i sal), individuell träning (gym, träningsredskap) samt personlig träning där du, för en extra kostnad, anställer en egen personlig tränare som utarbetar ett träningsprogram bara för dig. Två tredjedelar av dem som tränar på Sats är kvinnor och i denna artikel har jag valt att lyfta fram två Satsmedlemmars berättelser om träning och träningsmode. Gemensamt för dem båda är att material och skärningar har en stor betydelse för hur de ser på kläder. *Anna* är 25 år och studerande. Hon tränar 2–3 gånger i veckan på såväl olika pass som i gymdelen med att lyfta vikter. Aerobics är hennes favoritpass, men hon gillar också annat. *Anna* beskriver Sats som att det är mycket muskler och mycket yta där. Man går gärna dit för att visa upp sig och för att bli snygg i kroppen. En av fördelarna är att man ser så många andra vältränade människor och att man blir laddad av det. Man tänker att ”kan hon så kan jag” och sporrar sig själv till att träna mer. *Heidi* är 35-årsåldern med ett välbetalt arbete. ”Nuförtiden försöker jag hålla träningen till fem dagar i veckan”, säger hon. *Heidi* tränar det mesta som finns i utbudet och ser sig själv som vältränad. Hennes mål med träningen är att må bra, ”men det är klart blir man snygg samtidigt så är ju inte det en nackdel”, säger hon. Det är lätt att bli fixerad vid vikt, tycker hon, i en träningsmiljö eftersom alla är så fokuserade på det. Tränar man ofta så jämför man prestation med andra, säger hon och tror att vikten är avgörande för de flesta som tränar.

Träningslokalernas genus

Jag tycker det är oestetiskt med idrottande fruntimmer. [D]en kvinnliga gracen tycker jag så mycket om att jag vill inte se den förvriden och ansträngd i kraftkrävande idrottsgrenar. Det väcker olust hos mig. Jag kan inte hjälpa det, men så är det (Gunder Hägg 1971¹).

Men vad är det i kombinationen kvinnor och idrott som blir så fel att det faktiskt väcker olust hos tidigare löpstjärnan Gunder Hägg? Att svettiga och ansträngda kvinnor beskrivs som oestetiska är en antydning om det visuella ständiga närvaro i bedömningar av kroppsliga prestationer, en visualitet där genus är en av värderingsgrunderna. Kvinnliga idrottare skärskådas ofta efter tecken på kvinnlighet och kvinnors idrottskläder har haft en kontroversiell historia som relaterat till den avklädda kroppen, sexuella anspelningar, sexuella överskridanden och okvinnligt beteende och utseende, menar Craik (2005:152). För mycket muskler uppfattas exempelvis medföra att kvinnligheten går förlorad (Johansson 1998) och kläder såväl som val av träningsaktivitet blir iscensättningar av genus.

På passen är det en övervägande del kvinnor. Ju mer danssteg passen innehåller, desto mer feminiserade är de och på de aerobicspass jag själv gjort observationer på fanns det inga män närvarande alls. Vissa dansklasser som *Funk* har dock en tuffare framtoning och lockar fler killar och på *Bodypump*, som består att lyfta en skivstång med olika vikter fanns några män med. Det är främst i gymdelen som männen håller till. Mina egna observationer stämmer med det *Anna* berättar. För henne är det oreflekterat och ganska självklart att män tränar i gymdelen och att de inte vare sig kan eller vill ta del av passen. Trots att hon själv besöker Sats flera gånger i veckan och beskriver sig själv som vältränad så känner hon sig osäker i gymdelen. ”Jag känner mig bortkommen där”, säger hon och berättar att hon inte går dit mitt på dan om hon inte är tvungen. Hon går hellre dit på morgonen, när det är mindre folk.

Som en tjej blir man lite udda individ som ger sig in där (skratt), så då blir det liksom, man är tjej och då får man ännu mer uppmärksamhet och så vet man inte riktigt hur man gör. Nej, det känns lite obekvämt

1 Ur Lennart Hylands program ”Heja Sverige” 6 sept 1971, beskrivet i Expressen 7 sept 1971. Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs universitetsbibliotek.

Anna är uppenbarligen inte ensam om att känna sig bortkommen som tjej i gymmet. Under maj månad 2005 anordnar Sats särskilda tjejkvällar där man kan komma och prova på allting och få instruktioner, utan en närvarande, får antas, kritisk manlig blick. Trots detta så säger både mina egna observationer och de intervjuades berättelser att det är långt ifrån ovanligt att tjejer lyfter vikter i gymmet, bortemot hälften är nog kvinnor. Säkerligen känner sig inte heller alla män hemma där. Kanske bidrar de stora affischerna på manskroppar i muskelgenomskärning som finns uppsatta på väggarna, samt de stiliserade manskroppar som illustrerar alla träningsmaskiner till att skapa en atmosfär av manliga normer, där manskroppen likställs med att veta hur man gör. Vid introduktionen med en instruktör i gymmet handlade det för mig om att lära mig de rätta rörelserna. Maskinernas upplägg samt instruktörens kommentarer handlade flera gånger om att kommentera feminiserade rörelsemönster. Jag kämpade länge med att vinkla armbågarna utåt och räta ut handlederna samt låta rörelserna utgå kraftfullt inifrån kroppen.

Trots den numera stora närvaron av kvinnor konstrueras alltså gymmet pågående med manskroppen i åtanke. Och kanske är det inte så konstigt. Det var först under 1980-talet som kvinnor började lyfta vikter i högre utsträckning, tidigare hade synliga muskler ansetts göra kvinnokroppen just "oestetisk", en uppfattning som fortfarande inte är helt borta. Puwar (2004) använder begreppet *Space Invaders* för att tala om människor som överträder rummets normer om genus eller etnicitet och befinner sig på "fel" plats. Anna känner sig, trots sin mycket vältränade kropp, som en inkräktare, en person som inte automatiskt har tillträde till detta rum och som trots regelbunden träning, förväntas göra fel. Som *Space Invader* infantiliseras och övervakas man, menar Puwar och blir extra synlig, vilket leder till en självövervakning som följs av tvivel på att klara av det som de andra oreflekterat gör. Synligheten gör att det märks mer när *Space Invaders* gör fel och de måste kontinuerligt övertyga om att de hör hemma i rummet. Närvaron av dem som inte hör dit ifrågasätter också subjektiviteten hos dem som gör det. Inkräktarna förpestar associationen mellan exempelvis framträdande fysiska prestationer och maskulinitet, vilket kan, som hos Gunder Hägg, leda till känslor av olust hos dem som utgör normen. Nedsättande estetiska omdömen om de främmande kropparna är vanliga reaktioner och illustrerar vem som förväntas befinna sig i ett visst rum (jfr. Puwar 2004:16f). Muskelbygge som en kvinnlig praktik är, trots allt, historiskt mycket kort.

Flexibelt mode

Hur ett plagg är skuret och vilket tyg det är tillverkat av är av stor betydelse för hur kroppen framställs och genus iscensätts. Sportkläder ska visa upp, hålla in och framhäva rätt delar av kroppen. Flera forskare har lyft fram materialens betydelse för genus- och kroppskonstruktioner (Clarke & Miller 2002, Farrell-Beck & Gau 2002, O'Mahoney 2002, Handley 1999). I forskning som inspirerats av bland annat Bruno Latour har den materiella kulturens betydelse lyfts fram och hur tyget i sig blir en aktör som möjliggör olika handlingar och identitetsformer (jfr Knuts bidrag i detta nummer). De elastiska materialen och det kropps nära modet har haft en märkbar effekt för genus- och kropps konstruktioner under 1900-talet och 2000-talet. I såväl underkläder som det kroppsformade modet generellt har elastiska material varit en förutsättning för att forma den genuskodade kroppen på rätt sätt (särskilt den kvinnliga). I manligt mode har elasticitet främst använts i sportmode och underkläder. Det kropps nära modet är feminiserat även om det vid vissa tidsperioder varit mer gångbart för män än vid andra. Om ett syfte med affärskostymen varit att dölja manskroppen och framställa den så smickrande som möjligt (Mörck 2005) så har dammodet ställt mycket högre krav på vad som finns under kläderna. Skärningar, färger och material avslöjar sedan korsettens avskaffande obarmhärtigt hur väl bäraren lever upp till kroppsliga normer. Elastiska material har ökat rörelsefriheten och resulterat i att de ökade krav på bekvämlighet som 1900-talet fört med sig har kunnat efterlevas utan att mode blivit unisex. Detta var något som Coco Chanel tog fasta på när

hon började tillverka damkläder i trikså, ett material som tidigare bara använts i herrunderkläder. 1958 utvecklades lycran, men det var inte förrän under 1980-talet som den fick sitt stora genombrott i vanliga kläder, därtills hade den använts i under- och badkläder. Lycra har kallats postmodernitetens mirakelmaterial och beskrivits som ett nyckelattribut i postmodern populärkultur på grund av dess flexibilitet, lämplig för en avslappnad, nöjessökande livsstil med en bibetydelse av sexualitet och eroticism (O'Mahony and Braddock 2002:143, Quinn 2002: 192–4, Craik 2005:162–167). Även om långt ifrån alla plagg innehåller lycra (damjeans gör det ofta trots denimens oskräddat unisexa framtoning) så är det en viktig förutsättning för det kroppsnära mode som förknippas med kvinnor och som bidragit till att konstruera kvinnokroppen som smalare, mindre, nättare och smidigare (jfr. Handley 1999).

Det viktigaste, enligt Anna, för träningskläders utseende, är att de är kroppsnära. En t-shirt ska vara figursydd och byxorna tajta. Kläderna måste inte vara tillverkade för träning (överdelar främst) utan det går bra med vanliga plagg, bara de är lite figursydda. Toppar ska alltid vara tajta och figursydda, men byxorna kan variera beroende på vilket träningspass man går på, tycker hon. De pass som lockar fler killar har generellt plagg där skillnaderna mellan mäns och kvinnors kläder inte är så stora. På *Box* och *Combat*, som är influerat av boxning och kampsport, är klädskillnaderna mindre. När Anna ska göra något *funkigt* tar hon på sig vida byxor eftersom det känns som rätt stil. Man blir lite tuffare och det är lättare att gunga loss, säger hon. Byxorna har ingen annan funktion för stegen. På andra dansklasser är det tajta toppar och jazzbyxor (tajta, blanka, vida nedtill). Även för Heidi beror klädvalet på vilket pass hon går på:

Heidi: Förr hade man alla dessa tights med dräkt och så och det var betydelsefullt för aerobic och så för att du ska vara smidig och det ska inte fastna och såna kläder håller ju ihop kroppen också, håller den tajt och så, ja, lite åtsittande så. (---) Det kroppsnära hade ju en funktion och nu om man tänker så kom det ju tillbaks, även långa, såna tajta löparbyxor. Det är väsentligt, när du springer så sladdrar det inte, du snubblar inte och blir det blött så blir det inte så tungt. Man känner själv att man nog blir lite lättare så (klickar med tungan). Kroppen blir lättare, tajtare. Det blir lättare att göra rörelser för att det hänger ihop bättre (skratt).

Magdalena: Så att kroppen sitter på rätt plats?

Heidi: Ja, lite så, men det är ju inga korsetter, det är ju inte så. Men det är lite så (skratt).

Heidi säger att hon med åren blivit tryggare i sig själv och inte bryr sig inte så mycket om hur hon ser ut längre. Hon sätter ändå inte gärna på sig sånt som hon inte trivs i när hon går och tränar. ”En topp som åker upp i magen, jag kanske inte har lust att visa min mage, då blir jag så koncentrerad på att dra ner den istället för att koncentrera mig på träningen.” I fel plagg exponeras kroppen på fel sätt, kontrollen över omgivningens blickar förloras och träningen störs.

Kroppstekniker

Att hålla vikten är för många den stora anledningen bakom träningen, tror både Anna och Heidi, man vill se smal och snygg ut. Hållningen är också viktig, säger Anna, inte minst sen hon börjat gå på träningsformen SatsCore. Denna form koncentreras till mage och rygg, ”det område som förr i tiden hölls in av korsetten”, som instruktören säger vid ett pass jag deltar i. Heidi berättar att hon läst om hållningens betydelse dan innan vi träffas. Humöret påverkas, säger hon ”en god hållning gör att jag blir glad”. Heidi tror att hon automatiskt har en god hållning på grund av sin träning. Hon brukar tänka på det när hon är ute och går och är stres-

sad. ”Du behöver inte gömma dig, god hållning är viktigt. Jag tänker på det, på andra människor hur de går”, berättar hon.

Magen är den kroppsdel som Anna lägger mest tid till att träna. Hennes fokusering på magen överensstämmer med andras beskrivningar av att den putande, kvinnliga magen inte ingår i dagens kroppsideal (t.ex. Bordo 1993). Magen ska vara platt, platt, platt. Armar och bröst är andra kroppsdelar som Anna vill träna. Det kroppsideal som framträder på Sats är detsamma som det som möter oss i media generellt. Det är en smal och smidig kropp, med platt mage. Styrka premieras, även hos kvinnokroppen. Muskler på nacke och armar är okej, det är den fettfria och fasta kroppen som begärs och smidighet är något både Anna och Heidi omtalar som hälsosamt och vackert.

Man visar nog hellre upp sin kropp i tajta kläder om man är vältränad, tror Anna, men det är samtidigt mer bekvämt att träna i plagg som sitter åt, tycker hon. Det är roligt också, att se musklerna jobba. Det går att titta på sina bara överarmar med ögat direkt, såväl som i de speglar som täcker minst en vägg i träningslokalerna. Spegelarna är bra och viktiga, tycker Anna, de blir som ett slags hjälpredskap, man ser sig själv, ser att man gör rätt, kan uppskatta kroppens utseende och jämföra med andra som tränar. Vid observationerna har jag lagt märke till att många står i tätt samspel med sina egna spegelbilder. ”Alla ställer sig så de ser sig i spegeln”, säger också instruktören vid ett av passen jag deltar i. Även Heidi gillar att det är mycket speglar. ”Jag vill gärna titta på mig själv. Sen är det inte så att jag måste se hur snygg jag är eller så, men jag tittar gärna på hur jag gör” säger hon. Spegelbilden bekräftar att man gör rätt och ser rätt ut.

Att känna sig fräsch är en annan sak som uppfattas som viktigt och i sportkläder finns kanaler som andas samt särskilda fibrer som suger upp dålig lukt. Så här beskrivs materialet i en träningsstopp från Reebok:

Ciba Tinosan antimicrobial is built into this garment's fibres to provide long-lasting freshness. It is an antimicrobial that inhibits the growth of bacteria, thus maintaining garment freshness and reducing odours – wash after wash.

Plaggens funktioner är förutsättningar för hur träningen kan utformas, kroppen röra sig och ideala kroppar konstrueras. Både Anna och Heidi beskriver andningen som den viktigaste tekniska funktionen hos plaggen. ”Andning är en basic funktion hos träningskläder”, säger Anna och berättar om ett par byxor hon köpt på H&M som inte andades och som hon därför inte kunde använda. Övriga tekniska funktioner hos plaggen är inte så viktiga tycker hon, men de måste släppa igenom fukt. Även Heidi håller med men menar att dofterna ändå kommer till slut. ”Du får oftast slänga dem innan de är utslitna.” 100 % bomull andas inte, säger hon, man blir dyngsur i det och luktar mycket snabbare.

Annas och Heidis berättelser uttrycker att deras syn på träning och kroppsideal är tätt sammanvävd med plaggens funktioner samt av hur kläderna framhäver kroppen. Idrott och träning har haft en stor betydelse för överskridande av könsstereotyper, inte minst den fragila, mjuka kvinnokropp som 1800-talets borgerliga ideal ger uttryck för. Förändrade uppfattningar om kvinnlighet och om kroppen i rörelse har växt fram i förbindelse med nya klädtekniker. De kropps nära materialen har omdefinierat de ideala kvinnliga formerna vilket visar att relationen mellan kropp och kläder omskapas och att den naturliga kroppen och dess prestationer kan omladdas. Och kanske kommer plaggen trots allt att kunna ersättas av kroppen. Enligt Farren & Hutchison (2004:470) kan framtida tyger bygga på levande material som aktiveras av kroppens egna processer eller nanomekaniska teknologier med plagg som ”tänker”. Donna Haraways (1991) diskussioner av cyborgerna bygger på att denna är en mänsklig och inte en naturlig skapelse. Utvecklingen av 2000-talets informationsteknologier har gjort oss till cyborger, vi är alla kulturella och inte naturliga skapelser. Syftet med artikeln har varit att diskutera hur kroppen konstrueras och framställs genom olika plagg, tekniker och maktord-

ningar. Vad vi uppfattar vara en ideal eller naturlig kropp konstrueras genom egenskaper hos tyg, material och kläder och i materialens omvandling tydliggörs hur kroppens gränser förskjuts.

Referenser

- Bordo, Susan, 1993. *Unbearable Weight*. Berkeley: Univ. of California Press.
- Clarke, Alison, & Miller Daniel, (2003) "Fashion and Anxiety". *Fashion Theory* vol 6, issue 2 pp. 191–214.
- Craik, Jennifer 2005. *Uniforms Exposed: From Conformity to Transgression*. Oxford: Berg.
- Entwistle, J & E Wilson (2001) *Body dressing*. Oxford: Berg.
- Farren, Anne & Hutchison, Andrew (2004). "Cyborgs, New Technology, and the Body: The Changing Nature of Garments." *Fashion Theory* (8), 4 pp 461–476.
- Farrell-Beck, Jane & Gau, Colleen 2002. *Uplift: The Bra in America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Handley, Susannah 1999. *Nylon: The Story of a Fashion Revolution*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Haraway, Donna 1991. *Simians, Cyborgs, and Women: the reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Johansson, Thomas 1998. "Bodybuildning, kön och identitet." I: G. Hallerstedt & T. Johansson (red.) *Främlingskapets anatomi*. Stockholm: Carlssons.
- Larsson, Anna-Karin 2003. "Från korsett till kost." I: B. Meurling (red.) *Varför flickor? Ideal, självbilder och ätstörningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Mörck & Tullberg 2004. *Catwalk för direktörer*. CFK Rapport 2004::02a. Göteborg: Handelshögskolan.
- O'Mahoney, Marie 2002. *Sportstech*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Wilson, E (1985), *Adorned in dreams. Fashion and Modernity*. London: Virago. *Theory* vol 2, iss. 3, pp 225–44.
- Stabell, Halldis 1922. *Hälsa och skönhet genom kroppskultur*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Quinn, Bradley (2002) *Techno Fashion*. Oxford: Berg.
- Wilson, E (1985), *Adorned in dreams. Fashion and Modernity*. London: Virago.